

אנילביץ', מרדכי (1919 או 1920-1943)

(Mordecai Anielewicz). מפקד מרד גטו ורשה. א' נולד להורים עניים בשכונת מצוקה בורשה, סיים את בית-הספר התיכון היהודי 'לאור' והצטרף לתנועת 'השומר הצעיר'. כמדריך נוער בתנועתו הצטיין כמארגן וכמנהיג נוער טבעי.

ב- 7 בספטמבר 1939, שבוע אחרי פרוץ המלחמה, נמלט א' מורשה עם החברים הבוגרים מתנועתו, שפנו למזרח בהנחה ששם תתבצר הגנת הפולנים נגד הגרמנים. ב- 17 בספטמבר נתפסו שטחי מזרח פולין בידי הצבא הסובייטי. א' הגיע לדרום השטח שסיפחו הסובייטים וניסה לעבור את הגבול לרומניה, ולפתוח בכך נתיב לצעירים בדרכם לארץ-ישראל. בגבול נתפס א' ונכלא בכלא סובייטי. אחרי שחרורו פנה לורשה הכבושה בידי הגרמנים ובדרך פקד קהילות וערים רבות. הוא לא שהה זמן רב בורשה ויצא לוילנה שסופחה לליטה ושבה התרכזו פליטים, חברי תנועות נוער ומפלגות מורשה. א' תבע מחבריו לתנועה להחזיר גרעין של מדריכים לשטח הכיבוש הגרמני, כדי להמשיך שם את הפעולה החינוכית והעבודה הפוליטית במחתרת. הוא וחברתו מירה פוכרר היו בין הראשונים שהתנדבו לתפקיד ההוא.

מינואר 1940 נעשה א' לאיש מחתרת מקצועי. כמנהיג תנועתו במחתרת עסק בארגון התאים וקבוצות הנוער ובהדרכתם, השתתף בהוצאת עיתונות מחתרת, ניהל כנסים וסמינרים, והרבה לנסוע באורח לא חוקי ולפקוד ישובים וקנינים של תנועתו בגטאות בערי-השדה. חלק רב מזמנו הקדיש א' ללימוד עצמי, בייחוד לימוד עברית, והרבה בקריאת היסטוריה, סוציולוגיה וכלכלה. באותה תקופה התגבשה תפיסתו הרעיונית, שהיה בה נסיון חדירה והבנת המציאות שמצאה את ביטויה בהרצאות ובמאמרים בעיתונות המחתרת.

אחרי שהגיעו הידיעות הראשונות על רצח המוני יהודים בשטחי המזרח עם פלישת הגרמנים לברית-המועצות ביוני 1941, השתנו קו הפעולה של א' והתענינותו, והוא פנה לארגון הגנה עצמית בגטו ולהקמתו. נסיונותיו הראשונים למצוא קשר עם כוחות מחתרת פולנים, הכפופים לממשלה הפולנית הגולה בלונדון, נכשלו. במרס-אפריל 1942 היה א' ממקימי הגוש האנטי-פשיסטי. 'הגוש' לא מלא את ציפיות הפלגים הציונים, ואחרי גל מאסרים, שכלל פעילים קומוניסטים, חדל להתקיים.

בעת הגירוש הגדול מורשה בקיץ 1942 שהה א' בערי זגלמביה (Zaglebie) בדרום מערב פולין שסופחו לגרמניה), ופעל שם להפניית ארגוני המחתרת של תנועות הנוער לפסים של תנועת התנגדות חמושה. בשבוע לורשה מצא שנותרו, אחרי הגירוש הגדול, 60 אלף מתוך 350 אלף יהודים ו'ארגון יהודי לוחם' קטן, נעדר נשק ושרוי בקשיים, אחרי שאיבד חברים ושפקדו אותו כשלונות. א' פתח בפעולות ארגון וגיבוש נמרצות, והן התקדמו מהר עקב התמיכה ברעיון הלחימה וארגון הלחימה אחרי הגירוש הגדול. לארגון הלוחם הצטרפו אז מרבית הגופים היהודיים במחתרת, הוקמה לידו מועצה ציבורית של בעלי סמכות, ה'ועד הלאומי היהודי' (

1942 Zydzowski Komitet Narodowy) וה'וועד המתאם' בהשתתפות ה'בונד', ובנובמבר 1942 נבחר א' למפקד הארגון. עד ינואר 1943 התבססו קבוצות אחדות של לוחמים מורכבות מחברי תנועות הנוער החלוציות, נוצר קשר עם פיקוד ה'ארמיה קריובה' והגיע קצת נשק מן הצד הפולני של העיר.

ב- 18 בינואר 1943 ניגשו הגרמנים לגירוש השני מגטו ורשה. למוסדות הארגון לא היתה שהות להתכנס ולדון בצורת התגובה, אך הקבוצות המרוכזות והחמושות החליטו על דעת עצמן לפעול. ההתנגדות התנהלה בשני מוקדים. א' פיקד על קרב הרחוב העיקרי. הלוחמים הצטרפו במתכוון לשיירת המגורשים ולפי סימן מוסכם בפינת רחובות זמנהוף-ניסקה, תקפו את מלווי השיירה, והיהודים המובלים נמלטו והתפזרו. בקרב ההוא נפלו מרבית הלוחמים מקבוצת 'השומר הצעיר', א' ניצל הודות להקרבה של פקודיו, שבשעת התנגשות פנים אל פנים עם האויב באו לעזרתו. להתנגדות של 18 בינואר נודעה חשיבות רבה, כי אחרי ארבעה ימים הפסיקו הגרמנים את הגירוש, והדבר התפרש כרתיעה מול התנגדות חמושה מצד היהודים. שלושת החודשים מינואר עד אפריל 1943 היו תקופת ההכנה האינטנסיבית והמכרעת של ה'ארגון הלוחם', ועליה ניצח מטה הארגון ובראשו א'.

ב- 19 באפריל 1943, ערב פסח תש"ג, החלו הגירוש האחרון והמרד בגטו ורשה. בקרבות הראשונים היתה ידם של המורדים על העליונה והגרמנים סבלו אבידות. שלושה ימים נמשכו התנגשויות וקרבות רחוב בגטו. הגרמנים הפעילו כוח צבאי שלא הותיר סיכוי כלשהו למרות לוחמים חמושים באקדחים. ואולם, הלוחמים לא נכנעו, ואף יהודים במקלטים לא הסכימו ברובם להיכנע, לא יצאו את המקלטים ואת המחבואים למרות הקריאות וההבטחות, והגרמנים נאלצו לשרוף את הגטו, בית אחר בית, לבער ולכבוש מיקלט אחרי מיקלט. כארבעה שבועות נמשכה הלחימה בגטו וגרמה אבידות רצופות לגרמנים ולעוזריהם. ורק ב- 16 במאי יכל היה גנרל הס"ס יירגן שטרופ, שפיקד על הכוח הגרמני, לדווח שהגטו נכבש, ה'מבצע הגדול' (Grossaktion) הסתיים ו'אין עוד שכונה יהודית בורשה'.

על ימי הקרב הראשונים פיקד א' בהיותו עם אנשי המטה המצומצם לצד הכוחות העיקריים בגטו. בתום קרבות הרחוב נסוגו א', אנשי המטה וכוח לוחמים גדול לבונקר הארגון ברחוב מילה 18. ב- 8 במאי 1943 נפל הבונקר ובו א' והגרעין העיקרי של הלוחמים. במכתבו האחרון מיום 23 באפריל ליצחק צוקרמן, חבר המטה ששהה אז בשליחות הארגון בצד הפולני של העיר, כתב א':

נפל דבר שהוא למעלה מחלומותינו הנועזים ביותר. הגרמנים ברחו פעמיים מן הגטו. פלוגה אחת שלנו החזיקה מעמד 40 דקה, והשנייה – למעלה משש שעות... לא אוכל לתאר לפניך את התנאים בהם חיים היהודים. רק יחידי סגולה יחזיקו מעמד, כל השאר ייספו, במוקדם או במאוחר. הגורל נחרץ. בכל הבונקרים בהם מסתתרים חברינו, אי אפשר להדליק נר מפאת

חוסר אוויר.... העיקר: חלום חיי קם והיה. זכיתי לראות הגנה יהודית בגטו בכל גדולתה ותפארתה.

על שמו של א' קרוי קיבץ יד מרדכי, ובו מוצבת אנדרטה לזכרו.